

Könyvismertetések

MIVEL BŐVÜL A GYENGÉN TANULÓ KISISKOLÁSOKRÓL KIALAKULT SZAKMAI MEGITÉLÉSÜNK EGY EMPIRIKUS VIZSGÁLAT TANULSÁGAI ALAPJÁN?

ZSOLDOS MÁRTA: *Gyengén tanuló kisiskolások családi és iskolai megítélése*

Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003, 142 oldal

Gyengén tanuló kisiskolásokra irányuló empirikus kutatás, szisztematikus felmérő munka alig van Magyarországon, miközben köztudott, hogy iskoláinkban még mindig probléma a magas bukási arány, illetve a nem elégsges tudásszint az iskolai sikereséget kedvezőtlenül befolyásolja. E tendencia megelőzésére a Közoktatási Törvény 2003. évi módosítása átfogó intézkedéseket tartalmaz. Már az eddigiekben is kiemelten kívánta a közoktatás-politika a lemaradókat segíteni a pedagógiai szakszolgálatok által nyújtott különféle felzárkóztató programok és a normatív finanszírozás útján. Jelen tematikus kötetünk utolsó tanulmánya éppen arról szól, hogy ezek a törvényben garantált források mennyire kiterjednek kerülnek felhasználásra, és melyek azok a buktatók, amelyek nehezítik az elérhetőséget. Bármilyen segítő stratégia azonban csak úgy alkotható ki, ha ismerjük annak a helyzetnek minden feltételét, amelyen segíteni akarunk. Fontos tehát tudni azt, hogy milyen gyakorisággal találhatóak gyenge tanulók az iskolai népességen, hogy gyenge tanulmányi eredményeiknek mik az okai, milyenek e tanulók képességei és milyen a tudásszintük, mennyire látják helyzetüket reálisan a tanítók, illetve az otthoni tanulás feltételeit biztosító család.

Zsoldos Márta empirikus kutatása egy 263 fős, általános iskola 2. osztályos tanulókból álló mintára irányult. Közülük 60 személyt minősítettek a pedagógusok gyenge tanulónak. A 263 gyermek 4 általános iskola 11 második osztályából került ki Budapest VI., VII., VIII. és XI. kerületéből. Az intézmények kiválasztásánál igyekezett megfelelni annak a szempontnak, hogy a mintában a kedvezőtlen, az átlagos és az előnyösebb szociodemográfiai környezet egyaránt képviselve legyen. Az összetett kérdéskör sokoldalú vizsgálata érdekében a következő módszereket alkalmazta vizsgálata során:

Kérdőívek

- tanítói és szülői kérdőív a 60 gyenge tanuló és
- szociometriai kérdőív a gyenge és a nem gyenge tanulók esetében (263 fő)

Tantárgyi tudást mérő tesztek

- matematikai, olvasási és nyelvtani teszt a gyenge és a nem gyenge tanulókra vonatkozóan

Képességvizsgálatok

- a MAWGYI-R intelligenciateszt és Hiskey-Nebraska Tanulási alkalmasság teszt a 60 gyenge tanulóra vonatkozóan

A gyenge tanulók teljesítményeit vizsgálva elemezte, hogy ezek a második osztályban gyengén teljesítő gyermeket eddigi óvodai és iskolai pályafutásuk során milyen fejlesztőpedagógiai vagy pszichológiai terápiás megsegítésben részesültek. A kutatás eredményeiből levont tanulságokból itt adódik egy érdekes észrevétel, ugyanis a megsegítés nagyrészt a tantárgyi korreptálásra irányult, illetőleg diszlexiaprévenció és -terápia szerepelt még jelentős arányban. Tanulságos az is – legalábbis a budapesti helyzetet jellemzi –, hogy a 60 fős minta közül felénél kétféle megsegítés volt jellemző. Ezt az eredményt érdemes összevetni a Torda Ágnes által jelen kötetünkben bemutatott országos adatokkal, ahol sokkal rosszabb arány figyelhető meg.

A változatos módszerek lehetővé tették az összetett probléma sokoldalú megközelítését, és alkalmasak voltak arra, hogy megválaszolják az empirikus kutatás hipotézisét, melyek között szerepel az, hogy a gyenge tanulók iskolai teljesítményét jelentős mértékben meghatározza az intellektuális és a kognitív tanulási képességek fejlettségi szintje. Zsoldos feltételezte azt is, hogy a pedagógusok helyesen ítélik meg a gyenge tanulók iskolai teljesítményeit, valamint, hogy a gyenge tanulók iskolai társas helyzének alakulását erősen befolyásolja a tanulmányi teljesítményszint. Mintájában elkülnöttek elemezte a roma származású tanulók problémáját is.

A két képességvizsgáló módszer összehasonlító elemzésén keresztül a hazai pszichodiagnosztikai eszköztárba történő beemelések és hatékony működtetésük gyakorlatát is segíti, valamint a MAWGYI-R esetében eddig még csak szórványosan publikált klinikai kipróbáláshoz, a Hiskey–Nebraska Tanulási alkalmasság teszt esetében a magyar alkalmazáshoz is fontos adatokat szolgáltat.

Vizsgálatait csoportszinten elemezte, a felhasznált módszerek eredményeit egy-mással is összevetve. Matematikai statisztikai elemzései korrektek, alaposak. A tantárgyi tesztek segítségével teljesítményi-

pológiai csoportokat alakított ki, és feldolgozta a tantárgyi teszteredmények kapcsolatait a teljes mintában és a gyenge tanulók csoportjában. Kimutatta, hogy a teljes tanulói mintában a három tantárgyi teljesítmény kapcsolata egymással igen erős. Viszont a pedagógusok globális megítélése alapján kialakított gyenge és nem gyenge tanulók csoportjában, bár a tantárgyi teljesítmények korrelációja azonos tendenciájú, a gyenge tanulóknál már nem olyan szorosak az együttjárások, és az olvasás, illetve a matematika között nincs szignifikáns kapcsolat.

A gyenge tanulók képességszintjét vizsgáló módszerek eredményeinek feldolgozása alapján a következő megállapításokat tette: A gyenge tanulók tantárgyi teljesítményét elsősorban az intellektuális, illetve a kognitív tanulási képességek szintje határozza meg. Csoportjukban a képességek izoláltabbak, bár alacsonyabb képességövezetekben helyezkednek el – de közöttük értelmi fogyatékosnak minősíthető gyermek nem volt –, és előfordulhat közöttük speciális képességzavart mutató gyermek is. A tanulási motiváció, a szorgalom kérdéseit a kutatás nem vizsgálta, de befolyásoló szerepét említi. Külön kidolgozta az általános értelmi károsodás indikátorait, valamint a részleges teljesítményzavar indikátorait a fenti kérdés megválaszolására. A negatív szociokulturális jellemzőket aggregáló családváltozóval végzett elemzéssel közelítette meg és megállapította, hogy a gyenge tanulók családjainak szociokulturális helyzete – mintájában legalábbis – nem volt jelentős hatással a tantárgyi teljesítmények alakulására. A roma tanulók helyzetét elemzve úgy találta, hogy bár a roma gyenge tanulók családi körülményei rosszabbak, mint a nem roma gyenge tanulóké, a kedvezőtlen milió nincs jelentős negatív befolyással a roma gyenge tanulók tantárgyi teljesítményére. Megállapította azt is, hogy mintája roma tanulói származásuk miatt nem rendelkeznek egységesen és egyenletesen alacsonyabb intellektuális és kognitív tanulási képességekkel.

A szociális hatások és kapcsolatok vizsgálata során több kutatóval megegyezően azt találta, hogy az anya emelkedő iskolai végzettségének függvényében javuló tendenciát mutat a gyermekek intelligencia-szintje. Figyelemremélők vizsgálati eredményei a szülői és pedagógusi megítélester illetően, akik pozitív és negatív szociális, illetve taníthatósági tulajdonságokról válogatva jellemzétek a gyengén tanuló gyermeket és vélekedtek egymás attribúcióiról is. Az odaítélt tulajdonságok gyakoriságát és tartalmát nézve a szülők és a pedagógusok vélekedése eltérő. Hogy a szülők inkább előnyös vonásokkal ruházzák fel gyermekiket, és ezek főként szociális jellegűek, több más forrásból is tudjuk, illetve a klinikai gyermekpszichológiai tapasztalat is ezt igazolja. Érdemes meggondolni, hogy e vizsgálat eredményeit hogyan lehetne a pedagógusképzés, illetve -továbbképzés rendszereiben hasznosítani a tanítói vélekedések pozitív irányba történő elmozdítása érdekében.

Összegezve: a vizsgálat megállapította, hogy a gyermekek képességei erősen befolyásolják az iskolai teljesítményt, s ezek tükröződnek a pedagógusi, a szülői és az osztálytársi vélekedésben, nem pedig fordítva. A gyermekek iskolai teljesítményeit a szülők is és a pedagógusok is jelentős százalékban rosszabbnak tartják képességeiknél. Ez egyben arra is utal, hogy pozitív, vagyis fejlesztő elvárásokat, nem pedig negatív, visszatartó elvárásokat támasztanak a tanulókkal szemben. A roma tanulókkal kapcsolatban érdekes eredményt hozott a vizsgálat, amikor kimutatta, hogy a pedagógusokban a roma származású gyenge tanulókról a valóságos teljesítményeiknél kedvezőbb kép él, ami arra utal, hogy a feléjük irányuló elvá-

rásaiat ehhez a kedvezőbb képhez tudják igazítani.

A recenzens úgy gondolja, hogy a könyv igen rövid – mértéktartó, tartalmas – zárszavánál hosszabb tárgyalást is megérdekelte volna a kutatásból következő konklúziók kifejtése. Ezek között megemlítem azt a lehetőséget, hogy más régióban is érdemes volna azonos kutatási technikával felmérést végezni. Így reálisabb képet lehetne kapni nemcsak a Budapesten, hanem az országban uralkodó állapotokról, a gyengén tanuló gyermekek helyzetét és a fejlesztésük feltételeit biztosító szolgáltatásokról. A könyv mellékletében megtalálhatóak a szülői és tanítói kérdőívek, a szerző által összeállított tantárgyi felmérő tesztek, melyek átvétele így nem okoz nehézséget. Ha valaki hasonló kutatást tervez, érdemes volna a roma tanulók esetében a kultúraspecifikus jegyek határozottabb figyelembevétele és beemelése, valamint a specifikus tanulási zavarok pontosabb feltérképezését célzó, a kiszűrt populációra irányuló, részletesebb vizsgálatok végzése, melyekről a könyv említi tesz ugyan, de kivitelezésükre már nem került sor a kutatásban. Mindebből következik, hogy javaslatokat lehet és érdemes tenni a felzárkóztató és terápiás segítségnyújtás formáira is, hogy az ne csak sablonosan tantárgyi korreptálás vagy diszlexiareeduikáció legyen. Bizonyára bővült szakmai megítélésünk e tanulmány elolvasása után: meggyőzően bizonyította a képességek meghatározó szerepét, amelyből a képességfejlesztésre vonatkozó konzekvenciák is levonhatóak. Érdemes volna a nature-nurture vita mai változó feltételei között tágabb szakmai körben értékelni a könyv mondanivalóját.

Lányiné Engelmayer Ágnes

ÚTKERESÉS ÉS ÚJ FELADATMEGHATÁROZÁS A GYÓGYPEDAGÓGIAI PSZICHOLÓGIÁBAN

JOHANN BORCHERT (Hrsg.): *Handbuch der Sonderpädagogischen Psychologie*
Hogrefe, Verlag für Psychologie, Göttingen–Bern–Toronto–Seattle, 2000,
999 oldal

Összefoglaló, rendszerező kézikönyv a gyógypedagógiai pszichológiáról alig jelent meg az angol nyelvű szakirodalomban. A fogyatékossággal élő emberek problémáinak pszichológiai eszközökkel való feltárása és segítése ugyanakkor ezen a nyelvterületen a huszadik század második felében nagyon erőteljesen fellendült, a publikációk azonban inkább specifikus folyóiratok hásbjain jelentek meg, egységes rendszerbe foglalásuk kevéssé valósult meg. A magyarul gyógypedagógiai pszichológiának nevezett tudományág régebben az „abnormal psychology” vagy a „clinical psychology” részeként került definiálásra, vagy „special psychology” meghatározásként többet tartalmazott, mint pusztán a fogyatékosok pszichológiáját.

Európában, német nyelvterületen az elmúlt évtizedekben azonban több próbálkozás is történt a gyógypedagógiai pszichológia egységes tudományként történő bemutatására (FENGLER, JANSEN, 1994; BUNDSCUH, 1998). Figyelemre méltó, hogy rövid időn belül egy új, nagyszabású, szerkesztett munka látott napvilágot, melynek rövid bemutatása alig lehetséges. Mindez egyúttal jelzi e tudományterület útkeresését, a fogyatékossággal élő emberek társadalmi megítélésének és a részükre szervezett szolgáltatások kialakításának gyökereken megváltozott helyzetét.

A Borchert által szerkesztett ezeroldalas

munka a németországi egyetemi gyógypedagógus-képző fakultások, tanszékek szerzőgárdjának tollából született. Szerkezetét tekintve részletes alapvetését találjuk a gyógypedagógiai pszichológia elméletének. Különösen figyelemre méltó, hogy a hermeneutikai megközelítés és az antropológiai alapvetés milyen kiemelt helyet kap nemcsak ebben az elméleti bevezetésben, hanem szinte áthatja a könyv többi fejezetét is. Erősen érződik az egész műben, hogy a német gyógypedagógiai pszichológia nagyon erős szálakkal kötődik a gyógypedagógiahoz, annak szolgálatát és megalapozását tartja legfontosabb feladatának. A szerzők javarésze pszichológusként is gyógypedagógiai munkaterületen szerezte tapasztalatait és e szakterület gondolkodási kerete befolysolta tudományos általánosításaikat is.

A szerkezeti tagolás először sorra veszi a fogyatékossággal élő emberek csoportjait. Részletes fejezetek foglalkoznak a tanulási akadályozottságokkal, a viselkedészavarokkal, a beszédrégióval és nyelvi akadályozottság, az értelmi akadályozottság, a vakság és gyengénlátás, siketség és nagyothallás, a testi akadályozottság és a súlyos-halmozott fogyatékosságok problematikájával. A gyógypedagógiahoz fűződő szoros kötődést jelzi, hogy ezekben a fejezetekben nemcsak a fogyatékossággal élő emberek életútjának és személyiségeik megismerésének pszichológiai problematikája kerül bemutatásra, ha-

nem a populáció megnevezésére használt gyűjtőfogalmak körül kialakult definíciós viták, a gyakorisági értékek, az etiológia kérdései is. E témaik egyébként a gyógypedagógiai kézikönyvek fejezeteit szokták képezni. A különböző akadályozottságokat bemutató fejezetek nem teljesen azonos felépítést és logikai sorrendet követnek. Vizonylag kevés bennük a szakterület fejlődését, paradigmaváltását igazoló, alapos történeti bemutatás. Néhány fejezet azonban megkíséri ezt az utat is. Például a testileg akadályozott emberek helyzetét bemutató fejezet ezzel a címmel indul: „A nyomorék embertől a testileg akadályozottig”.

E fejezetben próbálkozás történik annak a napjainkig erőteljesen érvényesülő igénynek a kielégítésére, hogy a fogyatékossággal élő emberek az egész életüket átfogóan kapassanak pszichológiai szolgáltatásokat, és problémáik tudományos vizsgálódás tárgyát is képezzék. Azonban mégis bizonyos redukciót lehet e tekintetben észlelni, hiszen a bevezető fejezetben erősen elkötelezi magát a szerző a tekintetben, hogy a gyógypedagógiai pszichológia kliensei azok a személyek, akiknél a nevelési szituáció megnehezíttsége, akadályai állnak előtérben. A nehezített nevelési szituáció minden szereplőjét tekintetbe veszik az elemzések, nemcsak a „neveltet”, hanem a nevelőt, a szülőt, a társadalmi réteghelyzetet, az iskolát, a szolgáltatási rendszereket és a tágabb társadalmi és történelmi kor kontextust. Ebbe az értelmezési keretbe azonban nehezen illeszthetők be a felnőtt személyek vagy az öregedéssel járó pszichológiai problémák. A könyv tehát mégsem tudott teljesen szakítani a klasszikus gyógypedagógiai hangsúlyománnyal, és hangsúlyosan a gyermekkor problémáit tárgyalja.

A következő nagy szerkezeti egység azoknak a pszichológiai elméleteknek a bemutatását tűzi ki célul, amelyek a fogyatékossággal élő emberek pszichológiájának kialakítása szempontjából lényegesek. Különösen tanulságos Bleidick tanulmánya a fogyatékos emberek pszichológiájának elméletképzésével kapcsolatosan. Bleidick, aki a német

gyógypedagógia egyik jelentős elméletalkotója, egy rendszerező elme érett látásmódjával világítja meg a gyógypedagógia és a pszichológia érintkezési pontjait. Tanulmánya elején felteszi azt a nemcsak provokációnak szánt kérdést, hogy milyen lenne valjon a fogyatékosok pszichológiája, ha azt maguk a fogyatékos emberek írnák. E kérdéssel utal arra, ami valaha a gyermeklélek-tannak is alapproblémája volt, mármint hogy a gyermek csak éli gyermekkorát, de azt mindig a felnőtt reflektálja. Kár, hogy a magyar gyógypedagógia eredményei, elméleti megközelítései a nyelvi elszigeteltség miatt meglehetősen ritkán hivatkozottak, ugyanis érdemes volna utalni arra, hogy az Illyés Gyuláné által szerkesztett Gyógypedagógiai pszichológia kézikönyvben (ILLYÉS GY.-NÉ, 1968) például a vakok személyiségeinek tárgyalásakor külön fejezetben jelezik meg az, hogy hogyan látják a kérdést maguk a vakok és hogyan a látók.

A mélyléktani megközelítésmód bemutatását neves pszichoanalitikus foglalja össze. E fejezetben a pszichoanalízis mint konfliktusteória kerül bemutatásra, és elsősorban a viselkedészavarok kialakulása és értelmezése tárgyalásakor mutatja be ennek az elméleti megközelítésnek a gyógypedagógiai jelentőségét. A fogyatékos állapottal való megküzdésre – beleértve az érintett személy hozzáartozójának megküzdési stratégiáit is – szintén sok értékes – hazánkban alig kimunkált – segítségnyújtási lehetőséget ismertet.

A viselkedés-lélektani megközelítést bemutató fejezet főleg a tanulás-lélektani modelleket tárgyalja, de nem vezet el az új kognitív pszichológiai elméletekhez. A humanisztikus pszichológiai kérdésfelvetések után a dialektikus materializmus nézőpontja kerül részletes kifejtésre. Ez egyáltalán nem azzal függ össze, hogy a volt NDK integrálódott az új Németországbba, hanem a volt Nyugat-Németországban az erős társadalomkritikai gondolkodásnak voltak olyan baloldali fellegvárai, ahol ez az elméleti megközelítés igen hangsúlyos volt. A fogyatékosság mint szociális kategória értel-

mezése küzdelem a szegregációs tendenciák ellen, s az elmélet újradefiniálásának igénye jellemzi ezt a vonulatot.

Az orvosi modell kritikája, az interakciós elméletek hasznosíthatósága és egy rendszerméleti vezetés, valamint egy szociológiai, etnológiai megközelítést tárgyaló fejezet vezet át a következő nagy szerkezeti egységhez.

A gyógypedagógiai munkaterületek különböző színhelyei és állomásai szerint tekinti át a következő nagy területeket: a diagnosztika, különböző diagnosztikai koncepciók problematikája, módszertani dilemmái és az eredmények hasznosíthatóságának kérdései jól rendszerezetten foglalják össze mindenből az ismeretet, amit a diagnosztikavita már korábban feltárt. Igen alapos fejezet foglalkozik a fogyatékos gyerekek oktatásának pszichológiai kérdéseivel, az iskolai és iskolán kívüli integráció pszichológiai problematikájával, külön elemezve az eredményeket és nehézségeket minden fogyatékossági területen. Az iskolán túli világ problémái a szociális szolgáltatási rendszer és a munkaerőhelyzet fényében kerülnek bemutatásra.

A fogyatékos emberek életébe történő segítő beavatkozások pszichológiai hatásmechanizmusának elemzését bemutató fe-

jezet sok új szempontot hoz például a szülőkkel való együttműködés, a tanácsadás (konzultáció), a segítő beszélgetés, a szupervízió, a szakemberképzés, a pedagógusok stressz-prevenciója téma körben.

Tanulságos és az egységre törekvést mutatja az a fejezet, amely az egyes fogyatékos-sági területeken túlmutató, minden területen hasznosítható pszichológiai beavatkozásokat tekinti át. Többek között például a játszék, az emlékezet, a tehetség, a motiváció, a figyelem és koncentráció, az agresszió, a depresszió kérdésében.

A gyógypedagógiai pszichológia területén szükség van – állapítják meg a szerzők – a német nyelvű elszigeteltség oldására, a kutatási metodológia tökéletesítésére. Megfogalmazást nyer, hogy önálló gyógypedagógiai pszichológiai kutatóintézet volna szükséges ahhoz, hogy egy erőteljesen elméletvezérelt gyógypedagógiai pszichológiai praxis kialakulhasson.

A könyv igen hasznos olvasmány nemcsak a gyógypedagógus-pszichológusoknak, hanem azoknak a pszichológusoknak is, akik képzésük során a fogyatékos ember létreproblémáiról keveset hallottak, de munkájuk ilyen kliensekkel és álláshelyekkel hozta őket kapcsolatba.

Lányiné Engelmayer Ágnes

IRODALOM

- BUNDSCHUH, K. (1998) *Heilpädagogische Psychologie*. 2. Aufl. UTB. E. Reinhardt, München–Basel
 FENGLER, J., JANSEN, G., Hrsg. (1994) *Handbuch der Heilpädagogischen Psychologie*. 2. Aufl. Kohlhammer, Stuttgart–Berlin–Köln
 ILLYÉS GY.-NÉ, szerk. (1968) *Gyógypedagógiai pszichológia*. Akadémiai Kiadó, Budapest